

Strid i Holbæk Amtsråd 1885-1890 om tilskud til friskolen

Af Christian Larsen

I sin disputats har Gunhild Nissen bl.a. undersøgt friskolebevægelsen i Merløse-Tuse Provsti i Holbæk Amt og den politiske konflikt, der stod om friskolerne. Hun viser, at friskolebevægelsen i amtet tog stærkt til under provisorieårene for så at dale under den politiske afspænding, der fulgte efter det store forlig i 1894 mellem Højre-regeringen og Venstre. Antallet af privatunderviste børn i Merløse og Tuse herred steg således fra 232 i 1880 til 478 i 1887, dvs. næsten en fordobling. Gunhild Nissen konkluderer på baggrund af materialet fra Merløse-Tuse Provsti, »at friskolen her primært var en beskyttelsesforanstaltning – eller en aggression – over for følgende urimeligheder fra lærerside eller fra politisk side. Man unddrog sig gennem den et afhængighedsforhold og skabte samtidig en pression over for vedkommende magtfaktorer«.¹

Den kraftige stigning i friskoleelever stemmer godt overens med de ansøgninger om tilskud, som Holbæk Amtsråd fik fra sognerådene. Den kommunale styrelseslov af 1867 åbnede mulighed for, at sognerådene – med amtsrådets samtykke – ydede tilskud til friskoler. Indtil 1885 ses der ingen sager i Holbæk Amtsråd om tilskud til friskoler, men herefter modtog amtsrådet jævnlige sådanne ansøgninger, der kom til at dele amtsrådspolitikerne i to, specielt fra 1886, hvor amtmand Carl St. A. Bille trådte konsekvent op imod friskolebevægelsen. Den første tilskudssag kom fra Sejerø sogneråd, der på amtsrådets majmøde 1885 ansøgte om at måtte yde et forhøjet tilskud til øens friskole. Da stemmerne stod 5-5, var ansøgningen således ifølge styrelsesloven forkastet, og amtsrådet kunne kun enes om at tillade det sædvanlige tilskud på 100 kr.²

Tilskuddene blev dog først et virkelig politisk stridsspørgsmål efter Billes tiltrædelse i foråret 1886. Med udgangspunkt i seks tilskudsansøgninger benyttede han sit første amtsrådsmøde i maj måned til at markere sit standpunkt. Han erklærede, at han ikke indtog »noget absolut Standpunkt«, men ville undersøge hvert enkelt tilfælde og give tilladelse, »naar en privat Skole kunde siges at have Betydning for Sognet som saadant og forøvrigt afgav Garanti for en tilfredsstillende Undervisning, men ansaae det for rettest at lade private Skoler, der vare stiftede for at tjene særlige aandelige eller religiøse Retninger, bære af dem, der havde stiftet dem«. Kun hvis en privatskole fungerede som supplement til det offentlige skolevæsen, og hvis undervisningen blev underkastet tilsyn, ville han stemme for tilskud og dermed sikre det fornødne flertal. Derimod havde friskoler, der var oprettet for at tje-

ne »særlige aandelige eller religiøse Retninger« ikke krav på offentlige tilskud. Samme standpunkt indtog amtsrådets fire Højre-medlemmer, hvoraf flere synes at have være principielt imod friskolebevægelsen, mens de fem medlemmer fra Venstre hævdede sognerådernes ret til at bevilge sådanne tilskud – og dermed unddrage sig statsskolens (og måske en Højre-lærers) kontrol. Ved den efterfølgende afstemning forkastedes tre af andragenderne, et tilskud blev halveret, før det kunne godkendes, mens et tilskud med stemmerne 6-5 stemmer fik lov at passere »endnu for i Aar«. ³

I de følgende år blev alle sådanne ansøgninger nøje prøvet af Bille, og der blev indhentet udtalelser fra de lokale skoletilsynsmyndigheder. Kun hvis en friskole udfyldte en rolle, som det lokale offentlige skolevæsen ikke kunne magte, blev der bevilget samtykke. I mange tilfælde blev et sådant samtykke givet med stemmerne 6-4, hvor Bille udgjorde den afgørende stemme. I visse tilfælde blev tilskuddet betinget af, »at Skolen undergives Skolekommissionens og Skoledirektionens Tilsyn«. ⁴

Da amtsrådet i november 1889 behandlede en ansøgning fra FINDERUP Sogneråd om tilskud til privatskolerne i Høng og Herslev, kom det til en større diskussion, om man kunne fordrer anvendelse af forsømmelseslister i private skoler som betingelse for kommunale tilskud. ⁵ Drøftelsen skal sandsynligvis ses i forlængelse af Kultusministeriets to cirkulærer af 7. januar og 24. maj 1889, der indskærpede kontrollen med skolegangen. Læreren skulle udfærdige forsømmelseslister til skolekommissionen, der overgav disse til sognerådet, der foretog mulkttering for ulovlig forsømmelse og videresendte oplysningerne til skoledirektionen.

Amtmand Bille tog sagen op til overvejelse og udarbejdede i løbet af 1890 retningslinjer, »der sammenfatter saavel de i de senere Aar stillede Vilkaar om Tilsyn af Skolekommission og Skoledirektion, som det om Forsømmelseslister«, og som han kunne præsentere for amtsrådet i september samme år. Skolekommissionen og skoledirektionen skulle have adgang til at følge undervisningen efter de samme regler, som gjaldt for den offentlige skole. Desuden skulle der føres forsømmelseslister, så skolegangen kunne kontrolleres. Endelig skulle sognerådernes ansøgninger om tilskud til friskoler ledsages af detaljerede oplysninger om skolen, læreren, antal skolebørn i det sidste skoleår og »en Attest fra Skolekommissionen om, at Protokollen er regelmæssig ført og ikke udviser et uforholdsmæssig stort Antal af Forsømmelser, navnlig af Gjentagelsestilfælde«. Ifølge Bille skulle forslaget forhindre de foregående års skarpe debatter om friskoletilskud, men det krævede indrømmelser fra begge sider: »Privatskolernes ubetingede Venner« skulle være med til at forhindre forsømmelser, mens »deres ubetingede Modstandere« skulle opgive deres modstand, »naar ikke særlige Forhold gjorde sig gældende«. Efter en længere debat kunne forslaget vedtages med stemmerne 8-2; kun de to Højre-mænd C. Torst og C. Hoppe stemte imod. ⁶

Også andre steder forsøgte skolemyndighederne adskillige gange at få ret til at føre en eller anden form for kontrol med skolegangen i privatskoler, og Danmarks Lærerforening henvendte sig 1890 til Kultusministeriet med et tipunktsprogram, der ville skærpe tilsynet med skolegangen i private skoler. Ministeriet fastslog, at skolekommissionen havde ret til at få forsømmelseslister fra privatskoler, eftersom det

var dens opgave var at sikre, at alle børn i skoledistriktet fik undervisning, men kommissionen havde ikke myndighed til at mulktare.⁷

Retningslinjerne havde i øvrigt den ventede effekt, og de politiske debatter om kommunale tilskud til friskolen forsvandt stort set fra 1890.

Noter:

1. Gunhild Nissen: Bønder, skole og demokrati, 1973, s. 139, s. 160.
2. Uddrag af Forhandlingerne i Holbæk Amtsråd 1885 s. 30.
3. Uddrag 1886 s. 23-25. Ifølge Holbæk-Posten 26/5-1887 var C. Torst og C.A. Friis principielt imod friskoler, mens C. Hoppe anså dem for overflødige.
4. Se Uddrag 1887 s. 86-87, 117; 1888 s. 54-55, 98-99; 1889 s. 20, 112-13; 1890 s. 73 samt Holbæk-Posten 1887-1890.
5. Uddrag 1889 s. 112-13.
6. Uddrag 1890 s. 98-100, jf. note 3.
7. Erik Nørr: Skolen, præsten og kommunen, 1994, s. 391.

Christian Larsen, f. 1974. Cand.mag. 2000 fra Københavns Universitet (historie). Har bl.a. udgivet Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807 (1999) og Biskop Balles Visitatsindberetninger (1-2, 2002). Har afsluttet manuskriptet til en bibliografi over uddannelseshistorisk litteratur 1948-2002.